

Trasmattan och tvättbryggan – material i och vård av trasmattor

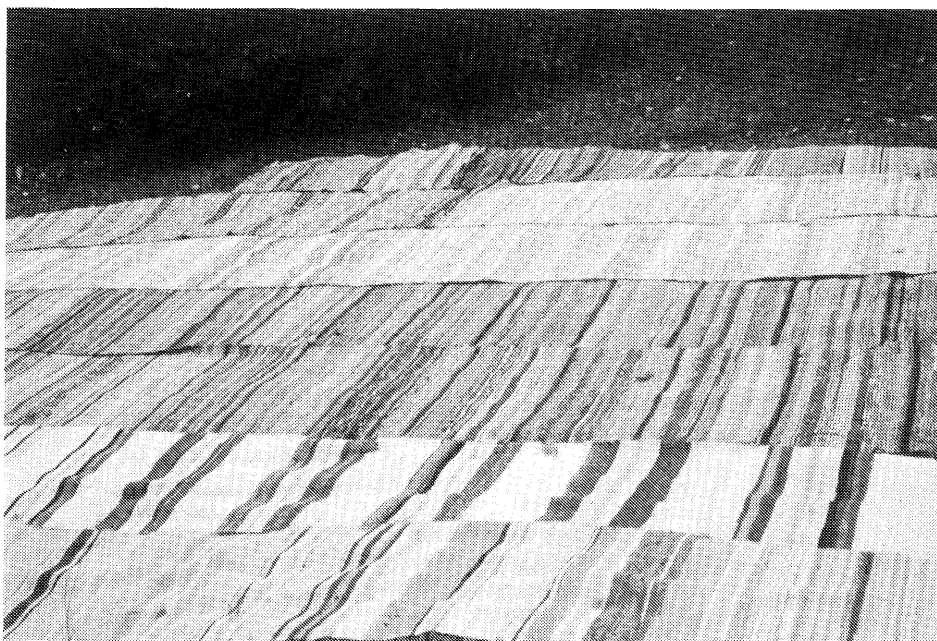
Denna artikel baserar sig på min pro gradu-avhandling "Invävda erfarenheter" - om trasmattors estetik, nostalgi, kommunikation och miljöaspekter. I artikeln behandlas trasmattornas koppling till miljön, känslan av välbefinnande som åstadkoms av materialet i trasmattorna samt traditioner kring och om mattvättning. Begreppet *miljö* har många olika dimensioner och ingår i ett vittomfattande begreppscomplex. Inom kulturforskningen har man traditionellt sett miljön dels som en resurskälla med tanke på näringarna och materialanskaffningen och dels som en bakgrundsfaktor som påverkar bland annat boendet. (Etnologiska och folkloristiska aspekter på miljöforskning 1992,5). I boken *Tradition och miljö* diskuterar etnologen Lauri Honko (1981, 19) olika miljöbegrepp. Enligt honom ställs människan eller människosamfundet i fokus i kulturforskningens miljöbeskrivning. Alla miljöbegrepp har med andra ord ett gemensamt drag: de står i en relation till människan och hennes aktiviteter, hävdar Honko.

Trasmattornas historia är inte särskilt lång. Den första kända uppgiften om en trasmatta i Finland kommer från Dragsfjärd år 1798 (Dahl 1987, 178). Trasmattorna började bli mera allmänna hemtextilier hos allmogen från slutet av 1860–70-talen. Orsakerna till detta var bl.a. att levnadsstandarden i Finland började stiga och man började godta olika inredningsnyheter så-

som mattor, gardiner, oljelampor och målade golv. (Kaukonen 1998: 37–40). Trasmattorna tillhör den kategori av föremål som inte har blivit utforskade i någon större utsträckning av tidigare forskargenerationer. Trasmattornas estetiska värde blev ifrågasatt och de ansågs i slutet av 1800-talet vara fula och ointressanta av bl.a. svenska allmogekonstforskare, med Artur Hazelius i spetsen. (Klein 1995, 15–16; Klein 1997, 19). I boken *Folkkonsten – all tradition* är förändring diskuterar etnologen Orvar Löfgren begreppet folkkonst och dess problematik. Enligt Löfgren försågs folkkonsten med samma smakstängsel som elitkonsten. (Löfgren 1992, 18). Detta ledde till att mycket av "böndernas estetik" – exempelvis trasmattorna – inte var värda att samla in och ställa ut. Idag är situationen en annan. Intresset för att samla in och dokumentera trasmattor har ökat speciellt under de senaste årtiondena – som exempel kan nämnas projektet "Perinnemattomallisto – luotojen, merenkävijöiden ja vakanvalmistajien mailta" som startades år 1998 i Vacka Finland och områdena kring Raumo.

Trasmattor och deras kusiner

Hösten 1997 skrev jag min proseminarieuppsats "Trasmattan" (Mäkinen 1997), i vilken jag bl.a. redogjorde för begreppet *trasmatta*. Mitt antagande var att det har fått

1. Trasmattor från gården Yli-Poro, Lundo. De två främsta mattorna är vävda i slutet av 1800-talet. Foto: Eeva Mäkinen.

en annan betydelse än en matta vävd av trasor klippta av gammalt, återanvänt textilt material. Jag trodde att begreppet skulle inrymma också de mattor som vävs av nytt material och de mattor som tillverkas industriellt av bomullstrasor. Mitt antagande var fel; mina informanter pratade om trasmattor i deras gamla betydelse: handvävda mattor med avlagda kläder och textilier som inslagsmaterial.

I tidningen Kotiteollisuus – Vår Hemslöjd 1/1983 fanns en artikel av Kirsti Kesälä-Lundahl (1983), i vilken hon efterlyste ett nytt namn för trasmattornas ”kusiner”, d.v.s. mattor vävda t.ex. av köpta trikå- och chenilltrasor eller LP-garn. För mig representerar dessa mattor således inte heller trasmattor, utan jag kallar dem *bomullsmattor* och helt av trikå vävda mattor för *trikåmattor*. Enligt min definition skall en trasmatta alltså vara vävd för hand och materialet skall bestå av gamla textilier klippta till matttrasor. Filosofie doktor h.c. Toini-Inkeri Kaukonen (1998) definierar en trasväv som väv vävd i en vävstol, med tygremsor

som inslag. Enligt henne har det hört till trasvävens natur att man har återanvänt begagnade kläder.

Vad är det som gör en matta till en ”äkta” trasmatta? När jag bad mina informanter beskriva en trasmatta skrev de bl.a. följande:

En äkta trasmatta är vävd av sådana trasor som är klippta av gamla kläder, lakan m.fl. brukstextilier. Sådana mattor som är vävda av från butiken köpta trasor t.ex. chenill-trasor, är inte riktiga trasmattor.

FM 6933:2 (min översättning)

En trasmatta är gjord av tunna, gärna återanvända olika och olikfärgade klädesplagg som är klippta till trasor. Också nya från butiken köpta, lika färgade matttrasor kan vara trasmattans inslag. Men den bästa mattan görs av gamla kläder, för då kan man tänka på svunna tider, när de olika inslagen var kläder, och var man hade dem på sig.

FM 6933:7 (min översättning)

En trasmatta är av bomull, helst handvävd och flerfärgad. Enligt mig kan man

inte kalla de utländska "billigimport" mattorna för trasmattor.

FM 6933:1 (min översättning)

En trasmatta är en matta vävd av trasor klippta av gamla/använda textilier. De som inte är trasmattor är gjorda av nytt/oanvänt material, fast nuförtiden görs det trasmattor av nya trasor. (M 5467:12)

Enligt många informanter är en trasmatta vävd av gamla textilier medan några av informanterna godkänner att man använder också nytt material. De flesta ansåg dock att en trasmatta är vävd för hand med gamla kläder eller textilier som inlagsmaterial.

Gamla kläder och skötar – material till trasmattor

I min frågelista "Trasmattor som kulturförmedlare" bad jag mina informanter beskriva en trasmatta. Här är några av de definitioner – sedda ur materialsynvinkel – som informanterna skrev:

En äkta trasmatta är vävd av sådana trasor som är klippta av gamla kläder, lakan m.fl. brukstextilier. Sådana mattor som är vävda av från butiken köpta trasor t.ex. chenill-trasor, är inte riktiga trasmattor.

FM 6933:2 (min översättning)

En trasmatta är en matta vävd av trasor klippta av gamla/använda textilier. De som inte är trasmattor är gjorda av nytt/oanvänt material, fast nuförtiden görs det trasmattor av nya trasor.

M 5467:12

En trasmatta är gjord av tunna, gärna återanvända olika och olikfärgade klädesplagg som är klippta till trasor. Också nya från butiken köpta, lika färgade mattor kan vara trasmattans inslag. Men den bästa mattan görs av gamla kläder, för då kan man tänka på försvunna tider och när de olika inslagen var kläder och var man hade dem på sig.

FM 6933:7 (min översättning)

En trasmatta är av bomull, helst handvävd och flerfärgad matta. Enligt mig kan man inte kalla de utländska "billigimport" mattorna trasmattor.

FM 6933:1 (min översättning)

Trasmattorna började bli mera allmänna hemtextilier hos allmogen under de sista decennierna av 1800-talet. Orsakerna till detta var bl.a. att levnadsstandarden i Finland började stiga och man började godta olika inredningsnyheter så som mattor, gardiner, oljelampor och målade golv. (Kaukonen 1998, 40). Skogsägarna började sälja virke till pappersindustrin och tillverkningen av luppapper minskade, vilket ledde till att man inte mera sålde husets avlagda linnertextilier till lumpsamlarna utan man kunde använda dem som inlagsmaterial i trasmattorna. (Kaukonen 1998, 40; Talve 1990, 339).

I slutet av 1820-talet kom det första maskinspunna bomullsgarnet ut i handeln, vilket blev epokgörande i landets textilförsörjning. Men enligt Hjördis Dahl dröjde det en tid innan det nya materialet slog igenom. (Dahl 1987, 320). I slutet av 1800-talet blev det vanligare på landsbygden att man sydde vardagskläder och -klänningar av köpt bomullstyg. Antalet textilier i hemmen ökade, vilket ledde till att det fanns flera textilier som användes, slets och som sedan kunde klippas till mattor. Man använde huvudsakligen bomulls- och linnetyger till mattor, men också halvylletyger klippes till mattor. De tjocka helylletygerna såldes till lumpsamlarna och av dem tillverkades det lumpgarn.

Man utnyttjade alla textilier och textila föremål som fanns till förfogande. Från bybutiken kunde man få köpa tomma mjöl- och grynsäckar av tyg, som också kunde färgas och användas till mattornas ränder. Någon gång kunde man t.o.m. byta ut mattor mot färdigt klippa mattor hos torparkvinnor. Enligt Toini-Inkeri Kaukonen

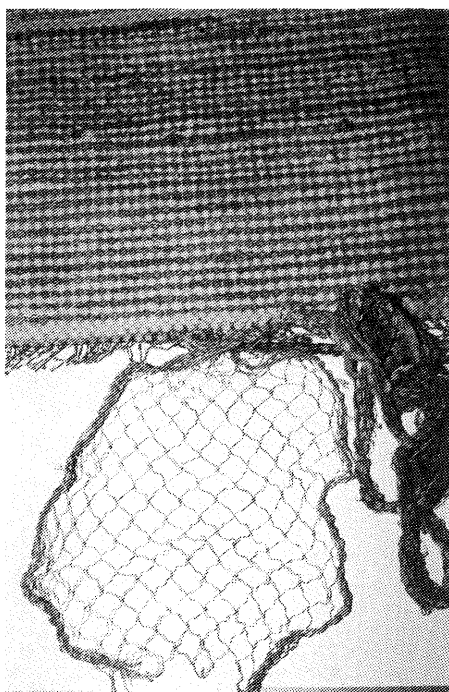
kunde de tavastländska husmödrarna köpa tygbitar och sekunda tyger från textilindustrins fabriksbutiker i Forssa och Tammerfors. (Kaukonen 1998,52). Detta berördes också i två av informanternas svar. En kvinna född 1950 berättade att eftersom hennes far arbetade på en trikåfabrik i Tammerfors, skaffade han massor av mattor som fördes till en lotsfru som sedan under vintern vävde mattor till deras sommarhem i skärgården (M 5467:10). Den andra informanten skrev följande:

Under den period som min man jobbade på Finlayson och hade tillgång till nya textilier, sekunda och prima, klippte jag av nytt material. Jag tycker inte om nytt material, det är så hårt. Mattväv ska vara mjukt, mattan blir ändå stadig när man slår kraftigt.

(M 5467:15)

De gamla mattor täcker ränningsstrådarna bättre och bildar en mjuk men samtidigt stark och hållbar yta med en levande struktur. Av egen erfarenhet vet jag nämligen att det är lättare att väva med gamla, mjuka trasor än med nya mattor av t.ex. tygnas bortklippta stadkanter. Dessa är ofta ganska hårda p.g.a. förstärkningsämnen i stadkanterna, som inte blir mjukare fastän man tvättar dem före vävningen.

I skärgårdstrakterna var det vanligt att man använde gamla trasiga bomullsnotar och -skötar som inslag till trasmattor. Man högg av notarna och skötarna med en yxa till en halv alnsbredd, d.v.s. 30 cm, och tvinna dem mellan fingrarna till ett "band". Vanligt var att man vävde in tygtrasor efter vart fjärde eller femte skötinslag för att håll bredden konstant med tanke på de granna trasränder som vävdes av mattor. (Kaukonen 1998, 56). Det har också förekommit trasmattor där vart tredje inslag är av gamla skötar. Av de 46 informanterna var det två som kände till bruket av nät och skötar som

2. I skärgården utnyttjades gamla bomullsskötar och -notar som inslagsmaterial i trasmattor. Mattan härstammar från den åboländska skärgården. Foto: Eeva Mäkinen.

inslagsmaterial i trasmattorna (M 5467:14; FM 6933:5).

Materialanskaffningen till trasmattor försvårades avsevärt under 1940-talets krigsår. Det var brist på både rännings- och inslagsmaterial. Under dessa år fanns det väldigt få mönster för trasmattor i tidningarna Kotiliesi och Omin Käsin'. I Kotiliesi fanns det endast två mönster för trasmattor under åren 1941–47. År 1944 publicerades artikeln Me kudomme sittenkin vaikka räsyistä sekä loimet että kuteet (Korpikaivo-Tamminen 1944; 204ff). I artikeln gav man goda råd hur man trots materialbristen kunde sätta upp exempelvis en mattväv. Man gav rådet att sprätta gamla, oanvända handarbeten som man under tidigare år hade virkat av fiskargarn, d.v.s. gjort stora, arbetsamma – ofta klumpigt fula – arbeten bara för att kunna visa åt grannarna hurdana mästerverk man kunde åstadkomma. Om man nu sprättade dessa arbeten, skulle man få förstklassigt ränningsgarn till sitt förfogande. I artikeln uppmanades läsarna dock att inte sprätta gamla och värdefulla arbeten

förfärdigade av våra anmödrar – fast de skulle kännas hur onödiga som helst just då. Med de egna arbetena var det en annan sak. (Korpikaivo-Tamminen 1944, 222). Efter kriget kunde man i antalet artiklar och mönster som förekom i Kotiliesi och Omin käsin åter se en klar svängning i tillgången av material för trasmattor.

Att textilkonstnärer planerade trasmattmönster för Finska Handarbetets Vänner (FHV) under 1940-talet förvånar mig. Med tanke på den stora materialbristen som var rådande känns det konstigt att exempelvis textilkonstnären Kirsti Ilvessalo år 1944 planerade tolv mönster för trasmattor. I årsberättelsen 1943 skrev FHV:s verkstäl- lande direktör Aino Hausmann följande:

Jag har flera gånger av folkförsörjningsanstalten begärt garn till textilkonstnärer. Det skulle vara bra att nu, under denna deprimerande tid få nya mönster till damasterna. Men vi har inte på länge fått material till konsten. Däremot när jag begärde garn till handarbeten som skall tillverkas åt oss i Vepsä, fick jag omedelbart garn. De [myndigheter-

na] förstod att materialet skulle användas till "etnologiska" ändamål.

(FHVA låda 11)

Idag är det betydligt lättare att få ihop material till trasmattor. Mängden hemtextilier och kläder som finns i dagens hushåll kan var flerdubbel jämfört med tidigare, vilket gör att det finns möjlighet att klippa mera mattor. Idag är det dock vanligare att gamla kläder och textilier säljs på loppmarknader än att de klipps till mattor. Som Pirkko Toivanen konstaterar i boken *Mattojuttu – Kul med mattor* (1998, 7) är detta också återanvändning – av lite annat slag än klippning av avlagda kläder och textilier till mattor. Idag kan man också gå till ett hantverkscentrum eller en hantverksaffär och köpa de mattor som man behöver – till ett rimligt pris enligt många. Det säljs maskinellt klippta trikå- och bomullstrasar, LP-garn, som består av en kärntråd runt vilken man har tvinnat trådöglor, och olika typer av bomullsband eller -snöre, som man kan använda som inlagsmaterial.

Enligt Anna-Maija Lehtonen från Åbo stads konsumentbyrås handarbetsrådgivning anser en del vävare att självklippta mattor inte är lika fina som köpta trasar. Orsaken till detta är att man vill visa att man har råd att köpa materialet och inte behöver lägga tid på trasklippningen så som man kanske tidigare var tvungen att göra. (EM: Lehtonen 13.10.1997). Det är ju inte förvånande att en del av de människor, som har levt med de knappa resurserna under krigsåren, avskyr tanken att själv klippa mattor eller väva mattor av dem.

Klippning av mattor

När man – kanske efter flera års samlande – hade fått ihop tillräckligt med material till mattor satte man igång det stora arbetet som mattrasklippningen var och fortfarande är. Man räknar med ungefär 1½–2 kg

3. Trasmattor utbredd över hela golvet. Gården Hermas på Enklinge, Åland. Foto: Eeva Mäkinen.

mattor/m². I en större stuga kunde det gå upp till 54 meter mattor på en gång, om man ville få mattor som täckte hela golvet (Kärkkäinen 1996,82). Till dessa mattor skulle det således gå mellan 57 och 76 kilo mattor, om mattans bredd var 70–75 cm, vilket förr var en vanlig bredd i gångmattorna. (Kaukonen 1998, 58).

Textilierna tvättades och ifall man hade strykjärn till sitt förfogande kunde de t.o.m. strykas före klippningen. Alla sömmar sprätades, knappar, hakor och hyskor togs bort. De mest slitna partierna klipptes bort för det var ingen idé att väva av slitet material. Det var vanligt att man med sax klippte mattorna, men om det var fråga om större tygstycken kunde man också riva tygen. I detta fall blev tras mattans yta lite lurvigare – ”nästan som en rya” – skriver Alma Koskinen år 1930 i boken Kotilieden riepumattoja. Trasklippning, som var och är ett tidsödande arbete, måste utföras med största noggrannhet. Det var viktigt att trasorna klipptes lagom breda med hänsyn till materialet och dess tjocklek. Av för tjocka mattor fick man inte vackra mattor. De tunnare tygsorterna klipptes till en aning bredare mattor än de tjockare tygerna. Arbetet utfördes helst ute på sommaren, för det dammade mycket när man klippte mattor. (Kaukonen 1998, 53f). Liknande råd ges idag till de som klipper mattor. Dessutom gav trasklippningen förr en legal orsak att då och då sitta ute i solen. Oftast var det husets äldre kvinnor som satt ute och klippte mattor – ett lämpligt arbete för de äldre händerna – med barnen som lärlingar. Mattor klipptes också inne i stugan. En informant berättade att hennes mor brukade sitta på vedlådan i köket och sjunga religiösa sånger medan hon klippte mattor (FM 6933:2). En informant född 1923 skrev att hon ibland sitter i badrummet och klipper mattor, men helst gör hon det ute på gården eller på balkongen (FM 6933:5).

Det var inte heller ovanligt att kvinnor tidigare samlades och klippte mattor tillsammans. Arbetet löpte väl och man kunde samtidigt diskutera exempelvis byns och kvinnornas gemensamma angelägenheter. Man förenade nytta med nöje. Barnen fick vara med och lära sig klippa mattor. Informanterna anger att de för det mesta klipper mattorna ensamma, men ibland också tillsammans med andra (FM 6933; M 5467). En kvinna född 1952 skrev i sitt svar om trasklippningen:

Under talkodagarna diskuterades ofta gamla minnen som olika plagg väckte och barnen fick höra många gamla historier, som de knappast annars skulle ha hört. Speciellt kommer jag ihåg historier som berörde redan avlidna personer - släktingar och andra, vars plagg just då klipptes till trasor. Andra intressanta historier berörde föräldrarnas ungdomstider etc.
M 5467:3

Av informanterna som svarade på frågelistan nämnde över hälften (66%) att de någon gång i sitt liv hade varit med om att klippa mattor. Ingen hade uppfattat klippningen som tråkig eller som ett tvångsarbete. Tvärtom upplevdes den som positiv: avstressande, terapeutisk och rolig. (FM 6933; M 5467). Trasklippningen gav tid för de egna tankarna, man kunde i lugn och ro planera mattans randning och minnas när det klädesplagg som man klippte varit i användning och hur roligt eller sorgligt det hade varit samt hur man klarade sig ur de svåra tiderna (FM 6933:5).

För att klippa bra mattor, krävdes en känsla för materialet, något som man lärde sig genom övning. Man var väldigt noga med hur man gjorde svängningarna för att få så långa enhetliga mattor som möjligt av det material som man klippte. Om svängarna blev för svaga, d.v.s. man klippte för nära tygkanten blev mattorna sköra och gick

lätt av under vävningen och bildade svagare ställen i trasmattan. För att undvika många svängar under klippning av mindre stycken, kunde man istället klippa raka remsor som sedan syddes ihop till längre helheter. Detta rekommenderades bl.a. av textilkonstnären Elsa Kallio år 1938. På detta sätt fick man en jämnare yta på trasmattan - utan ”musöron”, de utstående tyghörn i trasornas svängar som gav mattan en orolig yta. (Kallio 1938b, 444). I tidningen Kotiliesi har man i flera repriser gett instruktioner hur man på bästa sätt klipper mattor. Man kunde exempelvis sy ihop tygstycken till en cylinder som sedan klipptes runt till ett enda band (Kontturi 1950, 82). På detta sätt kunde man undvika de besvärliga svängarna.

Efter klippningen var det viktigt att man sorterade mattorna enligt färger och kvalitet: bomull, lin, halvulle och ylle. Det var viktigt att trasorna skulle blandas jämnt för att få en jämn kvalitet på mattan. Ifall man hade tillgång till en våg, kunde man väga trasorna för att underlätta planeringen av trasmattorna: bottnarnas och rändernas förhållande och hur mycket man kunde väva av det befintliga materialet. En skicklig vävare kunde utan att väga materialet se hur långt trasorna skulle räcka.

Alla mattvävare har numera varken tid, möjlighet eller helt enkelt lust att klippa de mattor som behövs till trasmattor. Det kan också hända att man är osäker på hur man klipper mattor. Detta bekymmer kom fram under mitt fältarbete kring mattvävning och i diskussioner om trasmattor. Några av mattvävarna uttryckte sin oro över den försvinnande tradition, som trasklippningen utgör. En kvinna född 1974 sade sig undra ibland

varför folk släpar iväg med sina gamla lumpor till UFF, bara för att köpa tio kilo charmlöst lp-garn eller färdiga mattor för en massa pengar. Kanske folk

tycker att det är jobbigt att klippa. Eller så är det inte riktigt fint att väva av egna lumpor, köpmaterial är liksom lite bättre, vad vet jag.

M 5467:14

Skötseln av trasmattor

Eftersom trasmattorna – speciellt förr - hörde till hushållets värdetextilier, användes och sköttes de med omtanke. Man kunde som skydd på nyare och renare trasmattor lägga mera slitna gångmattor, längs vilka man fick gå (FM 6933:5). Detta gjorde man delvis också av den orsaken att man sällan tog av sig skodon när man kom in i stugan. När man städade i stugan var det brukligt att man tog ut trasmattorna för skakning och vädring. Under vinterhalvåret då det fanns snö på marken skakade man mattorna i den kalla snön och fick dem på så sätt rena och fräscha. Att rengöra trasmattor på detta sätt är inte heller okänt för dagens människor. En av informanterna berättade att ”på vintern blir de [trasmattorna] fina och klara i färgen om man drar dem fram och åter i snön” (M 5467:3).

I de stugor där man hade brett ut trasmattorna omlott på varandra över hela golvet, var det viktigt hur man sopade golvet eller rättare sagt trasmattorna. Som en informant skrev, måste man noga se till att man inte sopade i en sådan riktning att sopor hamnade under mattorna (FM 6399:5). Jag kan tänka mig att trasmattorna inte togs ut varje vecka i de hushåll där man hade mattor över hela golvet. De sämre skyddsmattorna som man hade ovanpå de täckande mattorna var dock lättare att ta ut under en veckostädning.

I Kotiliesi 3/1950 gav man goda råd om hur man skulle sköta sina mattor. Om man inte en gång i veckan kunde ta ut de stora mattorna, kunde man strö grovt salt eller snö på dem för att binda dammet och sedan sopa rent med en fin dammvippa. (Miten

4. Tvättbryggan vid Jalostajastranden i Pansio, Åbo. Mattvättaren står i en tunna som är infälld i bryggan. Foto: Eeva Mäkinen.

hoidat mattosi? 1950, 76). En informant född 1923 skrev i sitt svar att på de mattor som är relativt rena - exempelvis julmattorna – kan man strö havssalt och rulla dem tätt – då blir de rena av sig själv. Man kunde också doppa sopborsten i vatten eller stänka vatten på trasmattorna för att dammet inte skulle flyga omkring när man sopade. (FM 6399:5). När man tog ut mattorna, skulle man enligt Kotiliesis artikel noga tänka efter hur man skulle vika mattorna. Speciellt med trasmattor gäller det att man noga ser efter att man inte rullar mattorna när man tar ut dem för då blir den rena undersidan smutsig. Bästa sättet sades vara att vika mattans ändar mot mitten och sedan rulla mattan – då hålls smutsen inne i ”paketet” och smutsar inte ner den rena sidan. (Miten hoidat mattosi? 1950, 76). Det var också viktigt att man höll reda på vilken sida av mattan som användes. Man smutsade ner först den ena och sedan den andra sidan av trasmattan. För att veta vilken sida som skulle ligga uppåt satte man ett märke - en säkerhetsnål eller en trådstump på den sida

av mattan som låg mot golvet. Då behövde man inte desto mera fundera på vilken av sidorna som var i användning. Den renare sidan av mattorna vändes fram exempelvis när man fick gäster eller under högtider som julen. (FM 6933:5; Kaukonen 1998). Några av informanterna nämnde att de sätter ett märke (tejpbit eller tråd) i mattan och använder den ena sidan av mattan först och när den blivit smutsig vänds den andra sidan upp (EM²; FM 6933:20).

Många av informanterna angav att de idag i samband med veckostädningen dammsuger trasmattorna för att få dem rena. Mattorna tas nog ut för vädring och skakning med jämna mellanrum, men inte lika ofta som förr (FM 6933:3,17,19). En av informanterna skrev att trasmattorna måste tas ut för att piskas ordentligt, för först då blir de riktigt rena. Dammsugningen är inte ett speciellt effektivt sätt att rengöra trasmattorna, skriver hon. (FM 6933:15). Jag delar informantens åsikt om att trasmattorna blir renare om man tar ut och piskar dem ordentligt. Enligt en annan informant bildas

det ett speciellt ljud när man skakar trasmattorna. De köpta mattorna låter inte lika” (EM).

Från tvättbryggor till högtrycksprutor

I Finland har den årliga mattväkten vid havsstranden eller vid sjön under alla tider hört ihop med trasmattor. Vid Brunnsparken i Helsingfors finns det en brygga för mattvätt som under sommartid utgör en sevärdhet för många busslaster utländska turister. Mattvättarna och mattorna förevigas i fotografier som visas världen runt. Redan år 1962 nämndes tvättningen av trasmattor som en turistattraktion i huvudstadsregionen (Räsymatto on tavallisen suomalaisen kodin toivematto 1962, 22). I den svenska tidningen Vävmagasinet 2/1987 fanns det en liten artikel om mattvättning i Finland. I artikeln fanns en bild av trasmattor som hängde på torkställningar och människor som tvättade sina mattor på en tvättbrygga. Enligt Lillemor Johansson (1987, 29) är

Finland trasvävningens förlovade land och där vet man fortfarande, hur man sköter sina mattor på bästa sätt. Inga trasmattor i tvättmaskinen här inte!

Idag tvättas trasmattor också på många andra sätt än på en tvättbrygga i havet. En hel del människor tvättar sina trasmattor i tvättmaskin om de rymmer in i hushållets eller husbolagets tvättmaskin – och ifall det är tillåtet. Det finns också tvättinrättningar som har specialtvättmaskiner för mattor. Man kan tvätta trasmattor på golven i husbolagens tvättstugor eller ta en högtrycks-spruta till hjälp och tvätta mattorna ute på gården. (FM 6933; M 5467). Badkar går också att utnyttja i samband med mattvättning (M 5467:7). Under mina besök vid tvättanläggningarna i Åbo märkte jag att de flesta mattor som tvättades var smala gångmattor. Enligt mattvättarna är det väldigt

tungt att – åtminstone ensam – tvätta och skölja de stora, breda trasmattorna. De bredare mattorna förs allt som oftast till tvättinrättningar. En del informanter berättade att de för de flesta av hushållets mattor till en tvättinrättning och sparar några mattor som de kan tvätta för hand. (FM 6933: 3,4,13; M 5467:15). Detta gör de för att de vill uppleva mattvättningen med den tillhörande doften av tallsåpa och ljudet från skurborstarna. Informanterna och de personer som jag samtalat med förknippar nästan utan undantag trasmattorna med doft av tallsåpa och tvättning med rotborste.

Vid genomgången av tidningarna Kotiliesi och Omin käsin hittade jag intressanta beskrivningar hur man kunde tvätta trasmattor. Ett speciellt sätt att rengöra trasmattorna beskrevs i artikeln Kotoiset riepumatomme av Ellinor Ivalo: förr i tiden före julen bl.a. i Närpes och i byn Tjock nära Kristinestad sprättades trasmattorna och de smutsiga mattasorna tvättades noga. Nya ränningar revades och av de rena trasorna vävdes både gamla och nya ränder till mattor som breddes ut på golven till julen. Om man inte kunde följa denna arbetsamma metod, rekommenderades det i artikeln att ”alla under sommaren omsorgsfullt skulle tvätta och utetorka sina trasmattor för under vintern samlas det mycket orenheter i dem fastän man på vintern dammade mattorna ute”. (Ivalo 1925, 487).

Tvättning och sköljning av tvätt var ett tungt arbete som sysselsatte gårdens alla kvinnor då man några gånger per år satte igång med storbyk. I tidningen Kotiliesi från år 1928 finns en artikel om en ”praktisk tvättflotte” (fi. pyykkilautta), som var avsedd för sköljning av tvätt. Förslaget till denna anordning hade sänts till tidningens redaktion av en man som gav noggranna instruktioner för hur man skulle bygga en dylik tvättflotte:

Man behöver så många ek tunnor – eller motsvarande – som det samtidigt kommer att finnas tvätterskor. Tunnorna sågas itu nära den ena ändan så att man får en låg ”bunke” av den andra ändan. Den djupare ändan fälls in i tvättflotten och fästs ordentligt ca 10-20 cm från flottkanten. Nu kan tvätterskan stå i tunnan och arbeta som vid ett bord när hon sköljer tvätten i vattnet och behöver inte arbeta i en obekvämlig arbetsställning ”uppifrån flotten ner till vattnet. (Käytännöllien pyykkilautta 1928, 522f).

Denna konstruktion av tvättflotte eller – brygga är vi vana vid att se på en del av de mattvättställen som fortfarande finns vid vattendragen. Det ergonomiska tänkandet var tydligen inte främmande för 1920-talets människor. Arbetet var tungt och man försökte på alla tänkbara sätt underlätta det. Att kunna stå i en nedsänkt tunna och skura trasmattor var och är skonsammare för tvättarens rygg och knän än att stå på knäna och skura mattorna. Ett annat ryggsparande hjälpredskap är ett bord bredvid vilket man kan stå och skura mattorna. Mattbryggorna i Åbo är försedda med tunnor medan det t.ex. vid Brunnssparkens mattbrygga i Helsingfors finns bord på vilka man skurar mattorna.

Mattvätt och miljö

En modernare och miljövänligare tvättanläggning med tvättbord har ersatt de traditionella tvättbryggorna i en del kommuner och städer. Den 13.8.1999 fanns det i Huvudstadsbladet en artikel om mattvättning i Pojo, Nyland med rubrik ”Mattvätt mitt i skogen”. Enligt tidningen är Pojo en av de kommuner i Svenskfinland som i år har flyttat tvättplatserna från stränderna. Tvättvattnet leds nu till reningsverket och renas där i stället för att det orenat rinner ner i Pojoviken. Till skillnad från de tvättställen som exempelvis Åbo stad har anlagt kom-

mer tvättvattnet i Pojo fortfarande från Pojoviken och inte från kommunens vattenledning. Enligt kommuningenjör Martti Leskinen är den största nyttan naturligtvis den att smutsvattnet leds till reningsverket. (Isaksson 1999). Med vetskap om den extremt torra sommaren 1999 och brist på vatten i några kommuner i södra Finland, anser jag att man i Pojo på ett vettigt sätt sparar vattenledningsvattnet, som egentligen är ”onödigt rent” för mattvättning. Vatten från närliggande vattendragen överhuvudtaget är att föredra.

Idag finns det i Åbo sex tvättplatser med tillhörande torkställningar för mattor. Två av dem finns vid stränder och är försedda med tvättbryggor: den ena vid småbåtshamnen i Hirvensalo och den andra i närheten av Jalostajas fabrik i Pansio. Vid fyra av tvättställena finns det stora tvättbaljor med kallt vattenledningsvatten, från vilka tvätt- och sköljvattnet leds direkt till stadens avloppssystem. Den nyaste av Åbo stads tvättanläggningar som togs i bruk sommaren 1998 finns i Hirvensalo vid Gamla Kakskertavägen 21. (Salminen 1999, 19). Enligt Arvi Lehtonen från Åbo vattenverk togs de första tvättställena ”på marken” i bruk i början av 1980-talet. (EM: Lehtonen 14.7.1999). I en artikel i tidningen *Turkulainen* den 7.7.1999 berättade Reijo Vainio, ansvarig för mattvättningstillaggen, att tvättanläggningarna är i flitig användning genast när vädret på våren blir varmare. De är öppna så länge vädret tillåter och stängs på hösten senast när det blir frost och kallt. (Salminen 1999, 19).

I Pojo, där kommunen har tagit bort tvättbryggorna, var man rädd för allmänhetens reaktion mot detta. Enligt kommuningenjör Leskinen har han ”fått idel beröm för satsningen”, vilket överraskade honom. (Isaksson 1999). Jag kontaktade Reijo Vainio, ansvarig för tvättanläggningarna i Åbo, för att få reda på hur länge Åbo stad tänker ha

5. Tvättanläggningen vid Gamla Kakskertavägen, Åbo. Traditioner förs vidare från en generation till en annan. Foto: Eeva Mäkinen.

kvar sina tvättbryggor. Enligt Reijo Vainio har reningsverket i Åbo inte några avsikter att inom den närmaste framtiden avskaffa mattbryggorna i Pansio och Hirvensalo. Han antar att det skulle uppstå ett stort motstånd mot detta. Enligt honom finns det människor som årligen återkommer till dessa tvättbryggor. "De fyller också en social funktion" säger Vainio. Miljönämnden har enligt honom inte gett signaler för att dessa mattbryggor behövde avlägnas. (EM: Vainio 14.7.1999).

Jag tycker att Åbo stad nog kunde tänka efter ifall de vill behålla sina mattbryggor. Som Thomas Slätis vid Natur och Miljö, riksorganisationen för miljövård, påpekar är det viktigt att få människorna att förstå hur viktigt det är att inte övergöda vattendragen. I alla tvättmedel, hur miljömärkta de än är, finns det näringsämnen och fosfater. Även i tvättmedel som anges vara fosfatfria, finns det ämnen med övergödande effekt på vattendragen, säger Slätis. (1999, Isaksson). I tidningen Turkulainen den 14.7.1999 undrade pseudonymen "Puhtaita mattoja ja merta rakastava" hur människor-

na kan beundra mattvättning direkt i havet. (Mattovesi mereen 1999). Skribenten påpekar att var och en av oss har ett ansvar för Skärgårdshavets välbefinnande och att man absolut inte borde tvätta mattorna vid vattendragen. Jag är av samma åsikt som Thomas Slätis och den bekymrade pseudonymen – vi måste tänka på vattenmiljöns tillstånd och göra en personlig insats för miljön genom att låta bli att tvätta mattor direkt i havet eller i sjön.

Många gånger är det svårt att ändra på de gamla vanor och traditioner som vi har. Detta gäller också vårt sätt att tvätta våra trasmattor. För en del är det enda riktiga sättet att tvätta sina mattor på en tvättbrygga eller vid strandklipporna. Av de informanter som hade svarat på frågeformuläret för min pro gradu-avhandling nämnde sex personer miljön och miljöaspekterna i samband med mattvättningen. Jag antar och hoppas att flera av informanterna tänker på vattenmiljöns tillstånd då de väljer tvättplats.

Under mina besök vid mattvättningsanläggningarna kände jag mig för ifall jag kunde diskutera mattvättningsens miljöaspekter. Jag hade ingen avsikt att ifrågasätta människornas val av tvättplats eller det sätt som de tvättade sina mattor på. Endast ett ungt par som tvättade sina mattor vid tvättbryggan tog självmant miljöaspekten upp till diskussion. De medgav att det egentligen inte alls är bra att man tvättar mattorna på tvättbryggorna. Men enligt dem är det svårt och vemodigt att avstå från den tradition, som man redan i sin barndom har varit med om.

Det var lättare att diskutera mattvättning och människornas inställningar för och emot tvättbryggorna med de som tvättade sina mattor vid mattvättningsanläggningarna än med de som tvättade på tvättbryggorna. Flera av informanterna som tvättade sina mattor vid tvättanläggningarna berättade att de tidigare hade tvättat sina mattor på tvättbryggorna, men inte gör det mera eftersom det inte är bra för miljön. Enligt några hade vattnet blivit så smutsigt att man inte fick mattorna rena och ordentligt sköljda och några ställde sig verkligen fundersamma inför algbloomingar och blåalger i vattnet.

Vid tvättbryggan i Pansio var det en kvinna som konstaterade att "snart får vi säkert EU-bestämmelser som förbjuder tvättbryggorna vid vatten och mattvättning i vattendragen". Jag kan tänka mig att hennes påstående blir verklighet ganska snart.

I dagens samhälle betonas det ekologiska tänkandet nästan i alla sammanhang. Vi kan manifesteras vår syn på miljöfrågor i och med återanvändning och här är trasmattan föredömlig. En trasmattas livscykel kan vara lång om mattan i fråga är vävd av redan återanvända kläder som klipps till mattor. Denna trasmatta får kanske en värdig avslutning på sitt levnadslopp genom att den används som dörrmatta ute på trappan eller som förpackningsmaterial vid flytt-

6. "Snart får vi säkert EU-bestämmelser som förbjuder tvättbryggorna vid vatten och mattvättning i vattendragen." Foto: Eeva Mäkinen.

ningar. Till sist vill jag citera en informant som skrev om minnen kring mattvättningen:

Numera tvättas alla våra mattor med trycktvätt hemma på gården. Det passar mig alldeles utmärkt att tvättningen sköts så. [...] Man behöver bara titta på strandvattnet och de övertydliga spåren på övergödning för att avstå från att tvätta mattorna på klipporna i havsvattnet. Visst är det vemodigt. Underbara var de barn-domssomrar, när man fick plaska omkring och skölja mattorna som mamma tvättat. [...] Med den nya trycktvätten försvinner ju det. Men för några dagar sen kom min svägerska släpandes med sina mattor för att få dem tvättade hos oss. [...] Medan mattorna torkade i solen drack vi kaffe och pratade om ditt och datt. Så bildas nya traditioner. (M 5467:14).

NOTER

1. Jag har gått igenom tidningen Kotiliesi och dess årgångar mellan åren 1924–59, totalt närmare 860 tidningar för att få tag på artiklar och mönster kring trasmattor. Av tidningen Omin käsin gick jag igenom åren 1938–71, totalt 62 tidningar.

2. Förkortningen EM hänvisar till Eeva Mäkinens samling (EM) som innehåller empiriskt material för pro gradu-avhandlingen (diabilder, fältdagbok och intervjuer).

KÄLLOR OCH LITTERATUR

I Tryckta källor

Etnologiska institutionen vid Åbo Akademi, Åbo
Frågeformulär "Trasmattor som kulturförmedlare" M 5467: 1–15 och FM 6933: 1–22. Åbo 1999.

Manuskriptarkivet (KIV Å M)

acc.nr	kön	födelseår	yrke/befattning
M 5467:1	kvinn	1970	studerande / utbildningsplanerare
M 5467:2	kvinn	1960	verksamhetsledare
M 5467:3	kvinn	1952	lektor
M 5467:4	kvinn	1943	hälsovårdare, lektor i yrkesämnen (vik.)
M 5467:5	–	1939	byråsekreterare
M 5467:6	man	1951	frilanstolk
M 5467:7	man	1960	lärare
M 5467:8	man	1947	byråchef
M 5467:9	kvinn	1962	högskolesekreterare
M 5467:10	kvinn	1950	kanslist
M 5467:11	man	1974	lab.skötare / civiltjänstgörare
M 5467:12	kvinn	–	–
M 5467:13	kvinn	1957	utbildningsplanerare
M 5467:14	kvinn	1974	studerande
M 5467:15	kvinn	–	–

Manuskriptarkivet (KIV Å FM)

acc.nr	kön	födelseår	yrke/befattning
FM 6933:1	kvinn	1955	växeltelefonist
FM 6933:2	kvinn	–	–
FM 6933:3	kvinn	1951	resebyråtjänsteman
FM 6933:4	kvinn	1952	ersättningshandläggare
FM 6933:5	kvinn	1923	pensionär (ledande hälsovårdare)
FM 6933:6	man	1962	systemplanerare
FM 6933:7	kvinn	1963	arkitekt SAFA
FM 6933:8	kvinn	1957	forskningsassistent
FM 6933:9	kvinn	1964	försäljningsingenjör
FM 6933:10	kvinn	1967	studentmerkonom / artes
FM 6933:11	kvinn	1942	barnskötare
FM 6933:12	kvinn	1928	pensionär (sjukskötare)
FM 6933:13	kvinn	1925	pensionär
FM 6933:14	kvinn	1942	banktjänsteman / arbetslös

FM 6933:15	kvinn	1966	fysioterapeut
FM 6933:16	kvinn	1957	hälsovårdare
FM 6933:17	kvinn	1949	hemslöjdskonsulent
FM 6933:18	–	–	–
FM 6933:19	kvinn	1942	arkitekt SAFA
FM 6933:20	–	–	–
FM 6933:21	kvinn	1962	studerande
FM 6933:22	kvinn	–	–

Eeva Mäkinens samling (EM)

Diabilder
Fältdagbok
Intervjuer (21 personer)

Finska Handarbetets Vänners Arkiv (FHVA), Helsingfors

Arkivlåda nr 11 årsberättelser 1922–1951

- Mäkinen, Eeva, 1997. *Trasmattan*. Pro seminarieuppsats i nordisk etnologi. Åbo Akademi. Åbo.
- Mäkinen, Eeva, 1999. *"Invävda erfarenheter"*. Om trasmattors estetik, nostalgi kommunikation och miljöaspekter. Pro gradu-avhandling i nordisk etnologi. Åbo Akademi. Åbo.

II Tryckta källor

- Dahl, Hjärdi, 1987. *Högsäng och klädbod*. Folklivsstudier XVIII. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Etnologiska och folkloristiska aspekter på miljöforskning, 1992. Ingår i *Miljö, människa och kultur*. NEFA-Nordens seminarium 8.–15.8.1992. Red. Helena Ruotsala & Tuija Salovaara & Kat-riina Siivonen & Anna Toivanen. Åbo.
- Honko, Lauri & Löfgren, Orvar, 1981. *Tradition och miljö. Ett kulturekologiskt perspektiv*. Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund. Lund.
- Isaksson, Kim, 1999. Mattvätt mitt i skogen. Ingår i: *Huvudstadsbladet* 13.8.1999.
- Ivalo, Ellinor, 1925. Kotoiset riepumattomme. Ingår i: *Kotiliesi* 19/1925.
- Johansson, Lillemor, 1987. Semesterminne från Finland sommaren 1985. Ingår i: *VävMagasinet* nr 2/1987.
- Kallio, Elsa, 1938b. Kudoksia riepuaimeksista. Ingår i: *Kotiliesi* 11/1938:444–445.
- Kaukonen, Toini-Inkeri, 1998. *Kynnärä pohjaa, korteli raitaa*. Akatiimi Oy.Helsinki.
- Kesälä-Lundahl, Kirsti, 1983. Räsymatto tänään. Ingår i: *Kotiteollisuus* 1/1983.

- Klein, Barbro, 1995. Fragment och materialiserade minnen – om föremål, estetik och folklivsforskning. Ingår i: *Ting, kultur och mening*. Nordiska museets förlag. Stockholm.
- Klein, Barbro, 1997. Lapptäckenas mosaik och dalmålningarnas rosor. Tankar om folkkonstforskning, ideologi och symbolbyggen i USA och Sverige. Ingår i: *Dugnad 4-1997*. Volum 23.
- Kontturi, Hilma, 1950. Joko teilläkin kudotaan riepumattoja?. Ingår i: *Kotiliesi 3/1950*.
- Korpikaivo-Tamminen, Laura, 1944. Me kudomme sittenkin vaikka räsyistä sekä loimet että ku-teet. Ingår i: *Kotiliesi 7/1944*.
- Kärkkäinen, Sol-Britt, 1996. Den åländska trasmattans historia. Ingår i: *Den åländska trasmattan*. Ålands Marthadistrikts hemslöjdssektion. Mariehamn.
- Käytännöllinen pyykkilautta, 1928. Pseudonym N.A. Ingår i: *Kotiliesi 15/1928*.
- Löfgren, Orvar, 1992. Den svenska rikssmaken och vardagens kreativitet. Ingår i: *Folkkonsten – all tradition är förändring*. Red. Beate Sydhoff och Sissi Nilsson. Carlssons. Stockholm.
- Mattovesi mereen, 1999. Insändare av pseudonym "Puhtaita mattoja ja merta rakastava". Ingår i: *Turkulainen 14.7.1999*.
- Miten hoidat mattosi?, 1950. Ingår i: *Kotiliesi 3/1950*.
- Räsymatto on suomalaisen kodin toivematto, 1962. Ingår i: *Omin Käsin 3/1962*.
- Schildts Uppslagsbok, 1995. Jyväskylä.
- Salminen, Reetta, 1999. Puhtaita raitoja. Vanhoille laitureillekin riittää maton pesijöitä. Ingår i: *Turkulainen 7.7.1999*.
- Talve, Ilmar, 1990. *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Toivanen, Pirkko, 1998. Vad berättar ränderna. Ingår i: *Mattojuttu. Mattoja tuvasta parketille, porstusta parvekkeelle. Kul med mattor. Mattor för koja och slott, köksgolv och parkett*. Helsingfors.

SUMMARY

Woven experiences

This article is based on the author's master's thesis, "Woven experiences", about the esthetics, nostalgia, communication and environmental aspects of rag rugs. The article deals with the connection of rag rugs to the environment and its well-being through the materials in the rugs and traditions around and about washing them. A rag rug should be hand-woven and made out of old clothing, sheets and other useable textiles, cut into rags. All textiles and textile items which were at hand were used. In the archipelago region, it was common to use old torn cotton nets and seines as wefts for the rag rugs. The textile material was cut with a scissors into rags for rugs; larger pieces of fabric could also be torn into rags of an appropriate width, keeping in mind what kind of material it was and its thickness. Women often gathered to do this work together. This tradition is still alive today.

Rag rugs are, almost without exception, associated with the smell of pine soap and washings with a scrubbing brush. In Finland, the annual rug washing along the seashore or lake shore throughout time has gone hand in hand with rag rugs. However, today many of the rag rugs are washed at communal washing centers with a washboard, from which the washing and rinse water is lead directly into the town sewage system. It is often difficult to break the old habits and traditions that we have. For some, the only real way to wash their rugs is on a jetty, while others realize that rug washing is not good for the environment, and therefore choose a more "modern" way of washing their rugs, for example, at a washing center or using a high-pressure spray method.